

Історія держави і права зарубіжних країн

У навчальному посібнику відповідно до програми навчального курсу «Історія держави і права зарубіжних країн» і з урахуванням останніх досягнень історико-правової науки висвітлюється історія виникнення, розвитку і функціонування державно-правових систем Стародавнього Світу, Середньовіччя, Нового і Новітнього часів. Детально аналізується зміст державно-правових процесів, розкриваються як загальні закономірності державно-правового розвитку зарубіжних країн, так і специфічні риси історії окремих держав або систем права.

Посібник підготовлено на основі багаторічного досвіду викладання автором навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах і з урахуванням переходу на модульну систему навчання. Ставиться за мету полегшити студентам, аспірантам, молодим викладачам вивчення та аналіз досить об'ємного теоретичного і фактичного матеріалу, надати допомогу в підготовці до семінарських занять, колоквіумів, дискусій та у самостійному оволодінні навчальною дисципліною за заочною та дистанційною формами навчання.

Навчальний посібник розрахований на студентів усіх форм навчання, аспірантів та викладачів юридичних вузів та факультетів.

Г. І. Трофанчук

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Навчальний посібник

3-тє видання, перероблене і доповнене

ЮРІНКОН ІНТЕР
Київ-2024

УДК 340.15(100)(075.8)

Т76

Рецензенти:

О. В. Дзера, член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
В. О. Щербак, доктор історичних наук, професор;
М. В. Ковалів, кандидат юридичних наук, професор

Рекомендовано до друку Вченою радою
Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»
(Протокол № 7 від 28 лютого 2024 року)

Відтворення всієї книги чи якої-небудь її частини будь-якими засобами
або в якій-небудь формі, у тому числі в Інтернеті,
без письмового дозволу видавництва забороняється

Трофанчук Г. І.

Т76 Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і допов.
Київ: Юрінком Інтер, 2024. 396 с.

ISBN 978-966-667-866-2

У навчальному посібнику відповідно до програми навчального курсу «Історія держави і права зарубіжних країн» і з урахуванням останніх досягнень історико-правової науки висвітлюється історія виникнення, розвитку і функціонування державно-правових систем Стародавнього Світу, Середньовіччя, Нового і Новітнього часів. Детально аналізується зміст державно-правових процесів, розкриваються як загальні закономірності державно-правового розвитку зарубіжних країн, так і специфічні риси історії окремих держав або систем права.

Посібник підготовлено на основі багаторічного досвіду викладання автором навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах і з урахуванням переходу на модульну систему навчання. Ставиться за мету полегшити студентам, аспірантам, молодим викладачам вивчення та аналіз досить об'ємного теоретичного і фактичного матеріалу, надати допомогу в підготовці до семінарських занять, колоквіумів, дискусій та у самостійному оволодінні навчальною дисципліною за заочною та дистанційною формами навчання.

Навчальний посібник розрахований на студентів усіх форм навчання, аспірантів та викладачів юридичних вузів та факультетів.

УДК 340.15(100)(075.8)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне
сталого майбутнього для нашого бізнесу,
наших читачів і нашої планети. Ця кни-
га виготовлена з паперу, сертифікованого
Forest Stewardship Council®

ISBN 978-966-667-866-2

© Трофанчук Г. І., 2024
© Юрінком Інтер, 2024

ЗМІСТ

Переднє слово	5
---------------------	---

Вступ до вивчення навчальної дисципліни	11
---	----

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Тема 1. Держава і право країн Стародавнього Сходу	20
§ 1. Суспільно-політичний устрій стародавньосхідних країн	20
§ 2. Стародавньовавилонське право	57
§ 3. Право Стародавньої Індії	71
Тема 2. Держава і право країн античного світу	79
§ 1. Держава і право Стародавньої Греції.....	79
§ 2. Держава і право Стародавнього Риму	106

ДРУГИЙ РОЗДІЛ.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Тема 3. Феодальна держава і право країн Європи	130
§ 1. Ранньофеодальна держава і право	130
§ 2. Церква і канонічне право в західноєвропейських державах	151
§ 3. Станово-представницька монархія	162
§ 4. Абсолютна монархія.....	175
§ 5. Феодальне право	180
Тема 4. Феодальна держава і право в країнах Азії.....	191

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА НОВОГО ЧАСУ

Тема 5. Виникнення буржуазної держави і права.....	210
Тема 6. Становлення та розвиток буржуазної держави в Англії.....	219
Тема 7. Утворення державності США та її конституційне закріплення	232
Тема 8. Буржуазна держава у Франції.....	250
§ 1. Формування буржуазної державності в ході революції 1789–1794 рр.	250

§ 2. Зміни в державно-правовому розвитку Франції в кінці XVIII–XIX ст.	259
Тема 9. Утворення Німецької імперії та її державно-правовий розвиток (XIX–поч. XX ст.)	274
Тема 10. Становлення та розвиток буржуазного права.....	289
ЧЕТВЕРТИЙ РОЗДІЛ.	
ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА НОВІТНЬОГО ЧАСУ	
Тема 11. Державно-правовий розвиток країн світу у XX ст.....	306
§ 1. Утвердження сучасної державності і права в країнах світу.....	306
§ 2. Новітній державно-правовий розвиток країн світу	326
Тема 12. Державно-правовий розвиток країн Центрально- Східної Європи у новітній час	347
§ 1. Відновлення державної незалежності країн у міжвоєнний період	347
§ 2. Формування режимів «народної демократії»	351
§ 3. Демократичні революції на рубежі 80–90 років XX ст. та розвиток посттоталітарних держав у кінці XX — на початку XXI ст.	354
Тема 13. Утворення та розвиток Європейського Союзу	357
§ 1. Історичні передумови європейської інтеграції	357
§ 2. Формування Європейського Союзу	361
Термінологічний словник	365
Література	395

Переднє слово

Держава, право, законодавство є, як відомо, об'єктами дослідження і вивчення різних гуманітарних наук (юриспруденції, філософії, соціології, політології тощо). Кожній науці, з урахуванням своєрідності її предмета і методу, що знаходяться в системі міжпредметних зв'язків та взаємопов'язані, притаманний свій специфічний підхід до цих загальних об'єктів. Своя специфіка є і в окремих навчальних дисциплін у межах юридичної науки в цілому.

У системі юридичних наук та юридичної освіти історія держави і права зарубіжних країн є самостійною науковою та навчальною дисципліною історико-теоретичної групи. Крім згаданої дисципліни, до зазначеної групи наук входять: теорія держави і права, історія вчень про державу і право, історія держави і права України, основи римського цивільного права тощо.

За своїм науковим змістом та завданнями «Історія держави і права» є історико-юридичною дисципліною. Із урахуванням того, що вивчає навчальна дисципліна, на пізнання якого соціального об'єкта вона спрямована, її можна віднести до загальноюридичних навчальних дисциплін. Однак, враховуючи те, за якими методами вивчаються держава і право, які взаємозв'язки встановлюються між ними в різних країнах і в різні епохи, як визначаються закономірності та особливості функціонування цих явищ, можна дійти висновку, що історія держави і права зарубіжних країн — це дисципліна переважно історична. Своім предметом вона ніби обернена назад, спрямована на розуміння здебільшого історичних форм державної організації і правових систем, які давно перестали існувати або видозмінилися, набувши сучасних форм.

З повсякденно-побутової точки зору можна визначити, що історія держави і права вивчає історичний розвиток держави і права. Але самі ці явища (держава і право) перебували у постійній видозміні, набуваючи інших форм, поєднувалися з іншими формами суспільної організації та людської культури (географічним розташуванням, етносом, релігією, культурою, філософськими вченнями, особистостями тощо). З огляду на це історія держави і права є *відгалуженням загальної політичної історії людства, яка зосереджує свою увагу головним чином на суспільному устрої, державному ладі та праві країн різних історичних епох.*

Науку історії держави і права цікавить не стільки держава як географічне і політичне поняття, країна із самостійною владою, що існує в певних кордонах, у певний історичний період, скільки держава як

власне державна організація, сукупність установ, механізмів та засобів реалізації влади, форм її реалізації в суспільстві.

Серед об'єктів вивчення історії держави і права вагоме місце посідає право. У суспільстві *право виступає як сукупність правил, загальнообов'язкових соціальних норм, що охороняються силою державного примусу і мають своїм призначенням забезпечити юридичну регламентацію суспільних відносин у масштабі всього суспільства*. Право є складовою частиною суспільної свідомості. За своїм змістом воно відображає суспільно доцільну міру моральності, яка поділяється більшістю суспільства чи, принаймні, його панівною частиною. Через те історія права тісно поєднана із соціальною історією, суспільним побутом, звичаями і традиціями, мораллю і релігією, культурою та ідеологією.

Всесвітня історія права безпосередньо екстраполюється на теперішню державу Україна, котру ми хочемо бачити, перш за все, як правову державу — найдосконалішу форму держави, де норми права захищають інтереси всього суспільства в цілому і кожного громадянина зокрема і де існує справедливе та соціально зорієнтоване законодавство. Досконалими закони будуть не лише тоді, коли їх розробляють досвідчені юристи, а й за умови *врахування в них положень всіх відомих пам'яток права, досягнення і недоліки минулих кодифікацій*.

Як відомо, основною формою вираження правових норм є нормативні акти — закони, кодекси, статuti, уложення, зібрання тощо. Невипадково у вищих навчальних закладах юридичного профілю знайомство з юриспруденцією починається саме з вивчення найвідоміших правових джерел — законів вавилонського царя Хаммурапі, давньоіндійських Законів Ману, давньоримських Законів XII Таблиць, Зводу законів римського імператора Юстиніана. Неможливо уявити собі освіченого юриста, не знайомого з римським правом, яке справедливо називають «ratio scripta» — писаним розумом.

Майбутні вітчизняні юристи також мають бути обізнаними з видатними пам'ятками права нашого народу, котрі стали надбанням світової цивілізації — Руською Правдою, Литовськими Статутами, Правами, за якими судиться малоросійський народ, конституцією Пилипа Орлика тощо. Вони вивчаються в навчальному курсі «Історія держави і права України». Водночас не можна відкладати вбік такі кладезі мудрості, які увібрали в себе думку десятків поколінь, як Коран і Біблія. Вони були і залишаються не лише пам'ятками права, а й діючими правовими джерелами для багатьох країн і народів. І зовсім не випадково у преамбулі до чинної Конституції України Верховна Рада зазначила, що вона

прийняла Конституцію — Основний Закон України, «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями».

Порівняльний аналіз окремих положень Нового Заповіту і норм Конституції України, вітчизняного та зарубіжного кримінального, цивільного, сімейного, кримінально-процесуального та цивільно-процесуального права свідчить про те, що окремі тези Біблії в тій чи іншій формі знайшли своє відображення в теперішньому законодавстві. Колишній радянський суспільно-політичний лад і антирелігійна пропаганда замовчували або фальсифікували це джерело, недооцінювали чи просто ігнорували мудрість народу, його звичаї, традиції, моральні устої, що виключало можливість їх вивчення та належного аналізу. Через те є доцільним включення вивчення Біблії як джерела звичаєвого права до навчального курсу історії держави і права.

Як конкретно-прикладна наука за своїм змістом історія держави і права, на відміну від інших загальноюридичних дисциплін, розглядає право і державну організацію в їх історичній взаємодії. Ці дві субстанції розвиваються паралельно. Кожна з них відчуває на собі вплив певних соціальних факторів. Однак у реальній історичній площині держава і право тісно переплетені, обумовлюючи одна одну. Мається на увазі, що реалізація державної влади можлива тільки у вигляді примусів, дозволів та заборон. А це є не що інше, як право. З іншого боку, для того щоб настанови права були дійсними і мали реальну юридичну силу (не перетворюючись на декларації), щоб люди підпорядковувалися їх вимогам, нерідко, навіть проти власної волі, необхідна особлива організація, яка володіє засобами впливу і примусу, тобто держава.

Історія держави і права є наукою не тільки історичною, а й суспільною. Однак суспільство і правила його життєдіяльності цікавлять її лише під кутом зору його політико-правового аспекту. Вона вивчає світову спільноту лише на достатньо високому рівні розвитку цивілізації. Тому первіснообщинний лад, який за своєю тривалістю є найдовшим в історії людства, цікавить її лише під кутом зору формування в ньому передумов виникнення інститутів державності і права.

Предметом вивчення історії держави і права зарубіжних країн є державно-правовий розвиток зарубіжних країн різних типів у різні історичні епохи. Навчальний посібник складений з урахуванням сучасних оцінок історичною та юридичною науками державно-правових явищ країн далекого та близького зарубіжжя. Велика увага приділяється тим проблемам, у вивченні яких нині виявляються нові підходи, що спричиняє переоцінку колишніх поглядів.

Автор відмовився від марксистсько-ленінського трактування держави і права як чисто надбудовного елемента певної соціально-економічної формації. Надається перевага підходам до цих інституцій як до «продуктів» людської цивілізації відповідної історичної епохи (див., напр.: Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2004. С. 4). Такими історичними віхами людської історії є первіснообщинний лад, рабовласницька, феодальна, буржуазна (нова) і сучасна (новітня) епохи. Важко погодитися з думкою деяких авторів, котрі, намагаючись відійти від марксистських штампів в оцінці державно-правових явищ, у той самий час вказують, що відправним пунктом новітнього часу є так звана жовтнева революція 1917 року в Росії та поява соціалістичної держави і права. Але ж новітній період світової історії держави і права бере свій відлік з кінця ХІХ — початку ХХ ст. і пов'язаний з якісними змінами в економічному розвитку країн, утвердженням буржуазно-демократичних засад політичного життя, демократичного устрою країн, формуванням загальносвітових і національних правових систем. Причому цей розвиток відбувався далеко не еволюційно, а проходив через буремні і кровопролитні роки буржуазних революцій, воєн, утвердження та повалення диктаторських режимів тощо.

З огляду на це, виділення чотирьох періодів у світовій історії держави і права має під собою наукове підґрунтя, базується на загальноісторичних засадах розвитку людської цивілізації. Така періодизація є доцільною не лише для пострадянських країн, а й для інших держав сучасного світу, в тому числі й тих західних країн, котрі визначили світові тенденції розвитку держави і права.

Запропонований навчальний посібник є комплексним документом, що відображає основні сучасні напрями та обсяги навчальної роботи студентів усіх форм навчання з курсу історії держави і права зарубіжних країн.

Комплексне забезпечення навчального курсу методичною документацією та повсякденне користування нею допоможе студентам зорієнтуватися в загальному обсязі навантаження та організувати економне використання свого робочого часу.

Посібник підготовлений з урахуванням модульного підходу до вивчення дисципліни. За змістом він являє собою сукупність модулів (розділів), у кожному з яких подано матеріал навчально-теоретичного та методичного характеру. Передбачені запитання та завдання для самоконтролю знань, тести-тренінги, відсилання до інших джерел, які детальніше висвітлюють тему в цілому чи окремі її складові частини.

Основу навчального посібника складає підготовлений автором теоретичний матеріал, зорієнтований на його доповнення правовими джерелами, поданими ним у посібнику «Історія держави і права зарубіжних країн. Правові джерела» (Київ, 2008). У поєднанні ці два посібники дозволять студенту з мінімальною витратою часу і зусиль оволодіти значним обсягом навчального матеріалу.

Історія держави і права зарубіжних країн вивчається студентами першого курсу впродовж декількох модулів. На наш погляд, найдоцільнішим є поділ навчального матеріалу на чотири модулі. Передбачені різні форми теоретичного навчання (лекції, семінари, самостійна робота тощо), проведення поточного модульного контролю знань, підсумкового залікового та екзаменаційного контролю рівня засвоєння вивченого матеріалу.

Мета і завдання навчального курсу

Навчальний курс «Історія держави і права зарубіжних країн» передбачає оволодіння студентами основними поняттями та категоріями науки і навчальної дисципліни, вивчення конкретних державних інститутів та систем права, розкриття основних закономірностей процесу державно-правового розвитку країн світу від найдавніших типів і форм рабовласницької держави і закінчуючи політичними і правовими структурами сучасності.

Після опанування навчальною дисципліною студенти повинні знати предмет і методи історії держави і права, володіти певним інструментарієм науки; вміти аналізувати сучасний стан проблеми науки історії держави і права зарубіжних країн; характеризувати розвиток суспільного ладу на різних етапах зарубіжної історії; систему органів влади і управління в країнах Стародавнього світу, у Середні віки, Новий і Новітній час. Студенти повинні набути навичок аналізу основних джерел рабовласницького, феодального і буржуазного права, державно-правових інститутів у країнах Європи, Азії, Африки, Північної та Латинської Америки; уявити принципи континентальної та англосаксонської системи буржуазного права, структуру судових та інших правоохоронних органів. Студенти повинні уміти: використовувати суспільно-політичний досвід всесвітньої історії в побудові сучасної держави; аналізувати законодавчі акти; використовувати в практичній діяльності знання основних принципів континентальної та англосаксонської системи права; робити правильні прогнози в сучасному суспільно-політичному житті; систематизувати та узагальнювати сучасний досвід таких країн як Англія, Франція, США, Німеччина тощо, в державно-правовому

будівництві, аналізувати практику роботи парламентських структур у державах Європи та Америки; розкривати сутність делегованого законодавства в Англії, Франції та США.

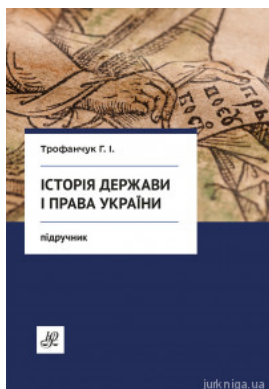
Методика користування навчальним посібником

Навчальний посібник підготовлений з урахуванням переходу вищих навчальних закладів України на модульно-рейтингову систему навчання і ставить за мету надати студентам допомогу у самостійному оволодінні навчальним курсом та підготовці до семінарських, практичних занять, колоквиумів та підсумкового контролю знань. Більша частина програмного матеріалу викладається у повному обсязі. Деякі аспекти теми, які достатньою мірою висвітлюються в опублікованих джерелах, зокрема підручниках та посібниках, пропонується студентам вивчити та опрацювати самостійно. З цією метою до розділів і тем запропоновані запитання, відповіді на які студенти мають знайти в інших джерелах і які бажано було б законспектувати. Важливо також максимально використати конспекти лекцій. У поєднанні з викладеним у посібнику матеріалом самостійно опрацьовані документи, правові джерела нададуть можливість комплексно вивчити та висвітлити програмні питання.

Кращому засвоєнню матеріалу навчального курсу сприятиме термінологічний словник, тести, а також різноманітні схеми та таблиці, розміщені на сторінках посібника.

Наведені в кінці кожної теми запитання і завдання для самоконтролю та повторення, тести-тренінги сприятимуть глибокій та об'єктивній самооцінці отриманих знань, визначенню рівня підготовленості студента до рубіжного модульного та підсумкового контролю знань.

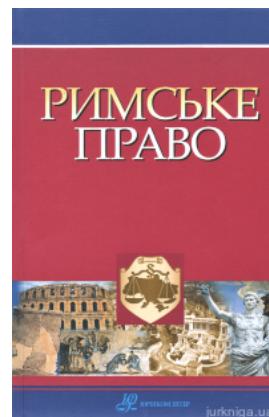
Книги, які можуть вас зацікавити

Історія держави і права
України

Теорія права і держави.
Підручник, 4-те
видання

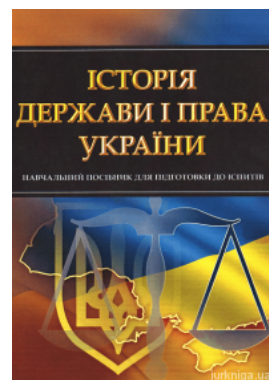
Римське право

Теорія держави і права.
Підручник. Практикум.
Тести

Історія держави і права
зарубіжних країн.
Навчальний посібник
для підготовки до
іспитів

Історія держави і права
України. Навчальний
посібник для
підготовки до іспитів

Перейти до галузі права
Теорія держави і права

Перейти на сайт →